

Володимир Кудlach,
завідувач сектором відділу зв'язків
з громадськістю та реклами
ОННБ ім. М. Горького

Від засудження ініціаторів Голодомору, його визначення до наукового дослідження й висвітлення: "Голодомор 1932—1933 років в Україні: моральний вимір" — під такою назвою в Одеській національній науковій бібліотеці ім. М. Горького відбулося засідання "круглого столу" за участю провідних одеських науковців.

Серед присутніх відомий історик, декан історичного факультету Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова (ОНУ), кавалер ордена "За заслуги" III ст. В'ячеслав Кушнір, декан історико-філологічного факультету Південноукраїнського національного педуніверситету ім. К. Д. Ушинського Володимир Чумак, заступник директора Одеського краєзнавчого музею Юрій Слюсар, доценти ОНУ ім. І. І. Мечникова Наталя Петрова та Едуард Петровський, представники студентства, громадськості та ЗМІ.

Більшість з названих істориків є авторами або співавторами книг, десятків публікацій у періодиці про Голодомор на теренах Одещини. З останніми із видань присутні могли ознайомитися на представленій виставці "Свічки пам'яті не погасли...". Чільне місце на ній було відведене добробку нашого земляка, одного з перших дослідників цієї тоді ще забороненої теми, академіку Станіславу Кульчицькому. Перед початком засідання демонструвалися фотографії та аудіо записи проекту української служби "Бі-Бі-Сі" "Могила без хреста". А розпочався захід внесенням символічної "Свічки Пам'яті" та поминанням невинних жертв Голодомору.

Сама постановка питання, винесена на обговорення, є показовою для нашого часу адже багато зроблено в плані дослідження теми Голодомору, особливо 1932—1933 років та увіковічення пам'яті його жертв. Навіть російські науковці та окремі політики змушені визнати першість України з цього питання. Однак, варто наголосити, що тиражі видань мізерні й незважаючи на інформаційні кампанії в ЗМІ (що теж важливо), виходять переважно без фінансової підтримки держави. Так, два томи бібліографічного покажчика про Голодомор, підготовленого ОННБ ім. М. Горького спільно з Інститутом історії України НАН України та українською діаспорою Австралії (2000—2003), побачили світ завдяки благодійницькій підтримці західної діаспори. Про це та про майбутні видавничі плани поділилася з присутніми заступник директора бібліотеки, заслужений працівник культури України Ольга Бельницька, а також один із авторів посібника, бібліограф Інна Рікун.

Завдяки підтримці Управління сімейної та молодіжної політики Одеської міськради, Одеська молодіжна рада при

Голодомор: позиція нашого сумління

одеському міському голові за активної участі студентської молоді напередодні заходу провели опитування серед 300 респондентів кількох одеських вишів, зокрема, Державного економічного університету, Національної юридичної академії, Академії зв'язку та Будівельної академії. Питання стосувалися політичних та психологічних аспектів усвідомлення Голодомору молоддю. Крім того, своє власне опитування раніше провів магістрант ПНПУ ім. К. Д. Ушинського Олексій Кобзар. В опитуванні взяли участь студенти, які не байдужі до цієї теми та розуміються на ній. Згідно опитування, найвагомим чинником, що негативно впливає на формування суспільної думки про Голодомор, є певна опозиційність до влади та відсутність єдиного погляду на Голодомор 1932—1933 років українських політиків. Наступний фактор — це політизація питання Голодомору. Як зовнішньополітичний чинник, який також впливає на свідомість пересічного українця, молодь визначає "російське питання" — негативне ставлення офіційних кіл Росії до публічного висвітлення Голодомору та побоювання певної частини українського суспільства погіршити стосунки з північним сусідом. І останнім серед вагомих формуючих факторів вважають відсутність систематичної просвітницької роботи державних інституцій та громадських організацій. Наступними за рейтингом названі: відмінність та певні суперечності між селом та містом; труднощі поточного життя та бажання зберегти власні енергетичні резерви, й останнє — інстинктивне сахання усього, що нагадує про загрозу життю. Як бачимо, не обтяжена віком та комплексами молода людина применшує психологічний аспект проблеми. Звичайно, коло питань та їхнє спрямування могли бути й іншими, але й запропонований варіант значною мірою відображає реально існуюче інформаційне поле України щодо сприйняття та усвідомлення трагедії 1932—1933 років.

Шляхом опитування, яке провів Олексій Кобзар, ставилось за мету з'ясувати, чи визнають молоді люди Голодомор геноцидом українського народу. Ствердно відповіли 71% респондентів. Дійсно, етнічний та класовий склад українського населення на той час було важко розділити. За два роки спостережень молодий дослідник відзначає тенденцію щодо зниження інтересу до цієї теми серед молоді й причину вбачає в її певній політизації. Тож у цьому разі спрацьовує інший психологічний чинник — спротив, як здається, нав'язуванню офіційної точки зору. Тема Голодомору, таким чином, розглядається як певний політичний інструмент для маніпуляції свідомістю пересічних громадян. Звичайно, цікаво було б дослідити, з яких конкретних джерел береться інформація? Не виключено, що подібні висновки нав'язані певними одеськими ЗМІ, які не мають україноцентричної орієнтації.

Як прокоментували результати опитування запрошені фахівці? Центральним питанням рейтингу "непопулярності" стала оцінка політичного чинника. Тут думки дещо розділилися. Якщо поодинокі дослідники визнають наявність надмірної політизації в донесенні до суспільства правди про Голодомор, то більшість науковців позитивніше ставляться до цього, вважаючи політизацію проблеми Голодомору закономірним явищем. На думку В'ячеслава Кушніра, термін "політизація" потрібно вживати, швидше, в позитивному значенні, хоча існує й негативне трактування поняття, наприклад, як-то спроба одержати політичні дивіденди через декларації, позбавлені аргументованої бази. Розвиваючи думки моральності щодо сприйняття Голодомору, один з провідних одеських дослідників цієї теми звер-

нув увагу на те, що в жодному архівному документі, який доводилося опрацювати, це явище не визначене як штучний голод (Голодомор). Про рівень моральності сучасної влади свідчить хоча б факт відмови Одеською обласною радою профінансувати випуск двох наступних книг мартирологу, який має на меті продовжити оприлюднення імен жителів області, що загинули під час Голодомору 1932—1933 років. Не стану нагадувати про те, які партії переважають в Одеській облраді — області, яка так пишається своєю "полінаціональністю".

Під час підготовки засідання "круглого столу", звертаючись до ЗМІ, мені довелося вислуховувати репліки типу "а сейчас у нас не голодомор?!" або "у вас "кладбищенська психологія" й інші, образливі для українця висловки. Зрозуміло, що частина телеканалів і періодичних видань просто проігнорувала наш захід, або ж, у кращому разі, подали скупо загальну інформацію. Якщо ми не будемо реагувати на подібні висловлювання, то вже завтра подібне будуть говорити нам відкрито, незважаючи на чинне законодавство, і бойкотувати подібні заходи.

Одним із виявів політизації, на переконання окремих учасників зібрання є, зокрема, встановлення пам'ятних знаків жертвам Голодомору в тих регіонах, де голод спостерігався в менших масштабах або ж взагалі його не було (Луганщина, Бессарабія). З цим важко погодитися, адже, по-перше, Голодомор є трагедією загальнонаціонального масштабу, по-друге — наша суспільна мораль ґрунтується переважно на християнських цінностях співчуття і милосердя, тож засудження насильства має бути в основі виховання майбутніх громадян України, незалежно від місця проживання. Інша справа, коли місцевими посадовцями це робиться нещиро, формально, але й тоді результат, принаймні, може бути досягнуто в перспективі. Чому з такою гостротою не виникає подібне запитання, коли витрачаються мільйони на розважальні заходи, престиж та презентативність держслужбовців, мільйонерів тощо?

Запрошені дослідники теми Голодомору 1932—1933 років відзначили помітну еволюцію в сприйнятті цього явища від перших публікацій в українській діаспорі в 70—80-ті роки минулого століття дотепер, коли Україна домоглася засудження Голодомору більшістю країн світу, а 15 з них визнали Голодомор 1932—1933 років геноцидом проти українського народу. Сьогодні в Україні майже немає людей, які б не знали про цю трагедію (94,6%), хоч геноцидом готові визнати (за даними на 2006 р.) не більше 20%. Але це не є стала величина, бо за умови більшої поінформованості суспільна думка може змінитися. Як сказав академік Станіслав Кульчицький, "перенавантаження" проблеми з урахуванням аргументів наших опонентів не може бути справою однієї людини, до цього має підключитися наукова корпорація, громадськість та офіційні кола. Якщо цього не станеться, годі сподіватися на успіх у справі визнання Голодомору геноцидом міжнародною спільнотою".

"Ця проблема, — вважає Едуард Петровський, — досить довго замовчувалася, тому так само тепер вона повинна тривалий час досліджуватися й усвідомлюватися. ... За останні п'ять років ми в цьому плані зробили такий прорив, який не вдалося здійснити з дуже багатьох проблем жодній з країн на пострадянському просторі".

Про деякі психологічні моменти сприйняття самого факту дослідження Голодомору мешканцями північних районів Одещини, які пережили голод і де два роки тому побувала краєзнавча експедиція одеських науковців, поділився один із її чільних учасників Юрій Слюсар. Він, зок-

рема, відзначив переважно позитивне ставлення жителів сіл до їхньої місії, хоч і мали місце поодинокі випадки надмірної агресії. Дійсно, для деяких людей старшого покоління, які зростали за умов, коли репресії вже не були масовим явищем, а носили вибірковий характер, важко повірити, що можна було так холоднокривно винищувати власний народ. Негативно в більшості сприймається й можливе перенесення оцінок трагедії на відносини з Росією. "Але немає байдужих людей, а молодь дійсно дуже активна, здатна до дискусії. Це нормально, що можна вільно висловлювати свою думку, адже ми не повинні мислити категоріями тоталітарного минулого", — вважає краєзнавець.

Достатньо програмним щодо намічених шляхів дослідження Голодоморів був виступ Володимира Чумака, який виділив три основні напрями роботи. Перший серед них — освітній. "Велика заслуга Віктора Ющенка, — вважає науковець, — що він започаткував формування *україноцентричної* історії. Ми маємо дивитися на історію нашими очима і правда про Голодомор відкриється очима цієї *україноцентричної* історії — не очима російської, польської чи якоїсь іншої історіографії. Другий аспект — політичний. Дуже не хотілося б, щоб після наступних виборів ми забули про цю тему. Зміна Президента не повинна призводити до зміни кардинальних напрямків державотворення. Нова влада не має створювати якусь нову систему цінностей — цього немає в цивілізованих країнах. Звичайно, щодо вшанування жертв Голодомору недоречно помпезність, бо вона дає привід до надмірної критики з боку політичних опонентів". Можна привести приклад, як впливає західна історіографія на ставлення до Голодомору в Україні в міжнародних масштабах, взявши до уваги відмінність, наприклад, позиції американських істориків (Р. Конквест, Д. Мейс) від сучасної "Бірінгемської школи" (Р. Девіс, С. Віткрофт) з їхнім ревізіонізмом історіографії часів "холодної війни" і готовністю розглядати це масове вбивство як ненавмисне. Третій аспект проблеми — просвітницький: як донести результати досліджень до свідомості людей? Наприклад, потрібно вміти спростувати "аргументи" іншої сторони на кшталт "гинули усі, а не лише українці", чи згадуване вже "а сьогодні не голодомор?" (мається на увазі зменшення кількості населення в Україні). Щодо останнього, то тут очевидна спекуляція, бо зменшення населення пояснюється різними факторами, зокрема, нелегальною міграцією чи бажанням підвищити рівень життя за рахунок упередження народжуваності (що типово й для більш розвинених країн).

Як подавати інформацію про Голодомор, адже лише статистика та обставини смерті жертв є настільки емоційно сильними самі по собі, що надмірна емоційність може лише зашкодити. Зокрема, висловлювалася думка, що недоцільно особливо загострювати увагу молодших школярів на цьому трагічному явищі, говорити про це з урахуванням їхніх вікових особливостей.

Спостерігалася однаковість науковців щодо оцінки діяльності в донесенні правди про Голодомор Президентом Віктором Ющенком, який підняв політичну й міжнародну вагу однієї з найбільших (поряд з Голокостом та нищенням вірменів) гуманітарних катастроф ХХ століття. Але однозначно, що етап політизації вже пройдено й у наступному, який тільки-но починається, політизувати проблему Голодомору було б необачно — суспільство не пробачить.

Висловлювалося побажання, що саме анкетування, й поклало початок цієї дискусії, слід враховувати й час від часу проводити, але вдосконалювати його змістовну частину та методологію.